

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Бурятия

МКУ РУО МО "Кяхтинский район"

МБОУ "Алтайская СОШ"

РАССМОТРЕНО

Руководитель ШМО

Лумбунова В. Г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора
по УВР

Цыбикова Н.И.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Очирова Н. В.

приказ № 39/5 от «28»
08.2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета « Бурятский язык »

для обучающихся 1 класса

2023-2024год

у. Усть- Дунгуй

Тайлбари бэшэг.

Эхин хургуулида шухалын шухала зорилго хадаа үхибүүдые найнаар уншуулжа, зүбөөр хэлүүлжэ ба бэшүүлжэ хургаха; арадайнгаа аман зохёолдо, Эхэ орондоо, тоонто нютагтаа, түрэлхи хэлэндээ дуратайгаар хүмүүжүүлхэ: арад зонойнгоо найн найхан ёно заншалнууд ба сэсэн мэргэн хургаалнуудые ойлгуулха г.м. Эхин хургуулида үзэгдэдэг буряад хэлэн хадаа бүхэлиин нэгэ хубинь, нүгөөдэ шатада үзэгдэдэг буряад хэлэнтэй холбоотой.

Дунда хургуулида буряад хэлэ үзэхэдөө хурагша бүхэн түрэл хэлэн дээрээ найнаар уншажа, зүбөөр бэшэжэ, сэбэрээр хэлэжэ, хүнэй хэлэные абаһаар ойлгожо абаха шадабаритай, тиихэдэ буряад хэлэнэй теории мэдэхэ болоод гараха аргатай.

Эхин хургуулида үзэгдэдэг буряад хэлэнэй гол зорилго: түрэл буряад хэлэн дээрэнэ бэшүүлжэ, уншуулжа, харилсуулжа хургаха; буряад хэлэн гэхэн наукатай танилсуулха.

Эхин классуудта түрэл хэлэ зааха тодорхой зорилгонууд гэхэдэ:

1. Хэлэн ухаан хоёрой хоорондоо нягта холбоотой байдаг дээрэнэ үхибүүдые түрэл хэлэндэнэ хургахадаа, тэдэнэй ухаан бодолые хүгжөөхэ, баяжуулха.
2. Хурагша бүхэниие зүбөөр, уран гоёор, удхыень ойлгон уншаха дадалтай болгохо.
3. Түрэл арадай ёно заншалнуудые болон сэсэн мэргэн хургаалнуудые ойлгуулха.
4. Эхэ орондоо, тоонто нютагтаа, түрэл хэлэндээ, арад зондоо, бэшэшые үндэһэтэндэ дуратайгаар хүмүүжүүлхэ.
5. Хурагшадай аман хэлэлгы хэшээл бүхэндэ баяжуулангаа, тэдэниие эли тодоор, литературна хэлэн дээрэ хэлүүлжэ, ханал бодолыень алдуугүйгөөр, сэбэр гоёор бэшүүлжэ хургаха г.м.

Эхин шатын классуудта үзэгдэхэ буряад хэлэнэй программа гол шухала хоёр бүлэгһөө бүридэнхэй:

- 1) Грамотада хургаха шата, хэлэлгэ хүгжөөлгэ.
- 2) Грамматика, бэшэгэй дүрим үзэхэ шата, хэлэлгэ хүгжөөлгэ.
- 3) Энэ буряад хэлэнэй программа мүнөөнэй эрилтэдэ харюусахаар, үхибүүдэй наһанда, хүгжэлтэдэнэ таарамжатай. Тус программын гол шэглэлнүүд гээшэ хадаа иимэнүүд:

1. Бэшэхэ шадабаритай болгохо.
2. Харилсаха шадабаритай болгохо.

Буряад хэлэнэй эхин шатын курс тус хэлэнэй олон ондоо халбаринуудта хабаатай. Буряад хэлэнэй программа хадаа табан халбаринаа бүридэнэ: «Абяан ба үзэг», «Үгэ», «Мэдүүлэл», «Холбоотой хэлэлгэ», «Сэбэр бэшэлгэ». Эдэ табан халбаринууд булта адли тэгшэ эрхэтэй.

Грамматика, бэшэгэй дүрим ба хэлэлгэ хүгжөөлгэ. Уншалга.

Грамотада хургалга хадаа хэлэлгэ хүгжөөлгэтэй нягта холбоотойгоор, тэрэнэйнгээ үндэһэ һуури дээрэ эмхидхэгдэн ябуулагдаха болоно. Һүүлээрнэ абяанай аналитико-синтетическэ

методы хэрэглэн, мэдүүлэл сооһоо үгэнүүдые илгажа анализ хүүлэжэ хургаха. Тиигээд нэгэ үгэ илган абаад, тэрэнээ үенүүдтэ халгааха, үенүүдээ абяануудта илгажа хургаха. Анализ хүүлэжэ хургаһанайнгаа хүүлээр синтез хүүлэжэ хургаха: абяануудһаа үенүүдые, үенүүдһээ үгэнүүдые, үгэнүүдһээ хоёр-гурбан үгэтэй мэдүүлэл зохёолгожо хургаха. Иигэжэ анализ ба синтез хэжэ хураад, хурагшад хэлэнэй гол шухала зүйлнүүд тухай мэдээсэтэй боложо шадаха ёһотой.

Нэн түрүүн үзэг үзэлгэдэ ехэ анхарал табигдана. Илгаа, онсоллол, ойлголго хэрэглэлгэ, удха шанарынь, харилсааень мэдэлгэ дүримыень сээжэлдэн абалгаар бэшэ, харин шэнжэлэн ойлгуулха, өөһэдөөрнь дүрим гаргуулха.

Упражнени бүхэн өөрын зорилготой, тэрэнээ дүүргэхын тула бодомжолхо баатай болоно. Гол зорилгонь хурагшадай ухаан бодол гүйлгэхын түлөө элдэб сасуулга, илгалга, шэнжэлэлгэ, бүлэг бүлэгтэ хубаалга, шэнэ үгэ зохёолго, хубилалга гэхэ мэтэ упражненинүүд болоно.

1 класста түрүүшын нэгэдэхи хахад жэл соо грамотада хургалга ба хэлэ хүгжөөхэ хүдэлмэринүүд болоно.

Үзэглэл үзэлгэдэ час.

Хамагай түрүүн хургуулида ороһон үхибүүдэй хэрэ зэргэ бэлэдхэлтэй ерэһые шалгааха. Грамотада хургахын урда тээ үхибүүдэй хэрэ зэргэ бэлэдхэлтэй ерэһые шалгааха. Грамотада хургахын урда тээ үхибүүдэй аман хэлэлгэ заһан хайжаруулха, баяжуулха, хургуулиин байдалтай танилсуулха, хурагшадай хураха зорилго ба уялгыень ойлгуулха; хургуулиин тусхай заабаритай танилсуулха. Үзэглэл үзэлгэдэ бэлэдхэлэй хүдэлмэридэ болобол мэдүүлэл сооһоо үгэ, үгэ сооһоо үе илгажа хургаха (анализ хэхэ). Үенүүдые холбожо үгэ болгохо, үгэнүүдые холбожо, мэдүүлэл зохёохо (синтез хэхэ).

Үгэ гэхэн ойлгосо үзэхэдөө, тэрэ гансашье үгүүлэгдэнэ бэшэ, үшөө юумэ, тэмдэг, үйлэ нэрлэнэ, үгэ бүхэн ямар бэ даа удхатай байна гэжэ ойлгоно.

Үгэнүүдтэ асуудалнуудыё табихадаа, хоорондонь холбон харилсуулхадаа, хурагшад морфологиин талаар ойлгосонуудыё мүн лэ практическа аргаар олоно.

Грамотада хургалгын үедэ мэдүүлэл, текст гэхэн ойлгосонууд үгтэнэ. Хурагшад мэдүүлэл бүхэн бэшэг дээрэ хоорондоо точконуудаар илгагдадаг, эхиндэнь ехэ үзэг бэшэгдэдэг гэжэ ойлгоно, мэдүүлэлнүүдые үгүүлжэ байхадаа тусхай аянга хэрэглэнэ, тэрээн сооһоо үгэнүүдые илгажа хурана, мүн лэ дэлгэрэнгы болгохо шадабаритай болоно.

Текст уншажа эхилхэдээ, үхибүүд уншалга гэжэ тусхай ажаябуулгын онсо журамуудтай танилсана, зүбөөр уншажа хурана.

Грамотада хуралгын үеын дүүрэхэнэй удаа үхибүүд мэдүүлэл болон текст тухай мэдэсээе практика дээрэ хорино, мэдүүлэл бэшэг дээрэ зүб харуулжа хурана.

Грамотада хургалгын үедэ үхибүүдэй аман хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ гол анхаралаа табиха тон шухала. Хэлэ хүгжөөлгын хүдэлмэри үдэр бүхэндэ ябуулагдахадаа, аман зохёолһоо (онтохо,

оньhon үгэнүүдые, таабаринуудые) хэрэглэхэ. Хэлэлгэ хүгжөөлгын материалнууд хурагшадай үзэжэ байһан абьян ба үзэгүүдтэй нягта холбоотой байхаһаа гадна бэхижүүлгын үүргэ дүүргэдэг.

Хэлэлгэ хүгжөөлгэ үхибүүдэй ухаан бодолой хүгжэлтэтэй тон нягта холбоотой юм: тиимэхэ түрүүн үхибүүдэй хараһан, мэдэхэ юумэн тухайнь хэлүүлжэ, мэдүүлэл зохёолгохо, һүүлээрнь 3-4 мэдүүлэлһээ бүридэһэн хэлэлгэ зохёохо дүршэлтэй болохо. Тус хүдэлмэри һайнаар ябуулхын тула элдэб янзын зурагуудые, диафильмнуудые, ИКТ хэрэглэжэ байха. Элдэб орёо «мэхэтэй» асуудалнууд, бэрхэшээлтэй даабаринууд, үгэнүүдтэ схемэ зохёолго г.м. хурагшадай творческо ойлгон абалгада үхибүүн бүхэниие гүнзэгыгөөр мэдэхэ, шадаха болгохо, хүгжөөхэ, хургаха.

Жэшээтэ түсэб.

1. Үзэглэл түрүүшын ном. Үнгэрһэн халуун зун, үхибүүдэй амаралта.
2. Нургуули ба класс. Мэдүүлэл. Үгэнүүд. Үгэнүүд сооһоонь а, о, у аялгануудые илгажа схемээр харуулха.
3. Үбһэ хуряалга. Мэдүүлэлнүүд. Богонихон рассказ зохёохо. Хашалган абьянуудтай танилсалга.
4. Гэр бүлэ. Мэдүүлэл. Үе. Аялган ба хашалган абьянууд, тэдэнэй илгаа.
5. Үрэжэлтэ намар. Абьянууд (хашалган ба аялган), тэдэнэй ниилэлгэ. Мэдүүлэл ба рассказ зохёолго.

Үзэглэлэй үе.

Үзэглэлэй үе – тон харюусалгатай грамотада хургалгын шата гээшэ. Грамотада хургалга частотно принципэй үндэһэн дээрэ бэелүүлэгдэхэ болоно. Үшөө тиихэдэ фонетическэ принцип (аялганай тааралдал) анхаралда абтаха ёһотой. Тобшолон хэлэбэл, түрүүшээр үхибүүдэй хэлэлгэдэ оло дахин, удаан дунда зэргээр, эгээл һүүлдэ үсөөн хэрэглэгдэдэг абьянууд (үзэгүүд) үзэгдэхэ болоно.

Ушар тиимэхэ грамотада хургалгыг түргэн ба удаан эрэ аялган абьянууд болон үзэгүүдһээ эхилбэл таарамжатай. Эдэ аялгануудай һүүлээр дифтонгнуудтай танилсуулха. Тэдэнэй удаа хэлэнэй үзүүрэй аялгануудые үзэжэ эхилхэ, эгээл һүүлдэ йотирована аялганууд үзэгдэхэ болоно.

Хашалган абьянуудтай (үзэгүүдтэй) танилсалга сонорно хашалгануудһаа (Н, М, Л,) эхилхэ. Эдэ хашалган абьянуудтай (үзэгүүдтэй) танилсуулжа эхилхэдээ, хашалган аялган хоёрой ниилэлдэжэ үе болодог тухай ойлгуулха тон шухала, тэдэниие схемэ, модель дээрэ харуулха шадабаритай болохо. Һүүлэй һүүлдэ гансал абтаһан үгэнүүдтэ хэрэглэгдэдэг (К, В, Ф, Ч, Ц, Ц) хашалган үзэгүүдые үзэхэдөө абтаһан үгэнүүд тухай юрэнхы мэдэсэ абана.

Хэлэлгэ сооһоо мэдүүлэл, мэдүүлэл сооһоо үгэнүүдые илгажа, тэдэнээ үгэнүүдтэ һалгажа хуралгадань тухалха. Абьянуудые дулдадагаарнь, хэлэгдэдэгээрнь илгаруулха шадабаритай болгохо.

Абяан ба үзэгүүдтэй танилсажа, тэдэниие үгэ сооһоо илгажа, зүбөөр нэрлэжэ, холбожо, үенүүдые, үгэнүүдые, мэдүүлэлнүүдые болон бүхэли хэлэлгэ уншажа, удхыень ойлгожо, өөрынгөө үгөөр тобшолол хүүлэжэ хургаха. Уншаха гү, али ажаглаха зуураа, юумэнүүдые шухала тэмдэгүүдээрнь хамтаруулха ба илгаруулха шадабаритай болохо.

Үзэгүүдые холбожо нээмэл ба хаамал үенүүдтэй, түргэн ба удаан аялгануудтай, дифтонгнуудтай, хату ба зөөлэн хашалгануудтай, зэргэлхэн хашалгануудтай, илгәһан хату ба зөөлэн тэмдэгүүдтэй үгэнүүдые, к, п, ф, ц, ч, щ хашалгантай болон сохилтотой аялган абяантай абтаһан үгэнүүдые зүбөөр үгүүлжэ ба уншажа хургаха.

Грамотада хургалгын үедэ багша үхибүүдэй аман хэлэлгэ хүгжөөлгэдэ гол анхаралаа табиha болоно. Хэлэ хүгжөөлгын хүдэлмэри үдэр бүхэндэ ябуулагдахадаа аман зохёолһоо (онтохон, оньһон үгэнүүд, таабаринууд) хэрэглэхэ.

Бэшэлгын хүдэлмэри грамотада хургалгын хэшээлдэ хэгдэхэ болоно. Гараһан үзэгүүдээ, тэдэнэйнгээ хоорондохи холболтые нэгэ жэгдээр ниилүүлэн бэшүүлжэ хургаха. Ехэ бага үзэгүүдые, тэдэнэй холболтонуудые зүбөөр бэшэхэ дадалтай болгохо. Багшын хүтэлбэри доро анализ хэһэнэй удаа үгэнүүд ба мэдүүлэлнүүдые зүбөөр бэшүүлжэ хургаха.

Хэблэмэл ба бэшэмэл үгэнүүдые болон мэдүүлэлнүүдые уншаад, алдуугүйгөөр буулгажа бэшэхэ. Хүнгэн үгэнүүдые багшын уншалга доро зүбөөр бэшэхэ дүршэлтэй болгохо.

Мэдүүлэлэй эхиндэ, хүнэй болон гэрэй амитадай нэрэдэ ехэ үзэг бэшэхэ дүрим ойлгожо абаад, зүбөөр бэшэжэ хураха.

Үзэглэл соохи үгэнүүдые, мэдүүлэлнүүдые, шүлэгүүдые, текстнүүдые зүбөөр, нэгэ жэгдэ түргэшэгөөр удхыень ойлгон уншаха бата бэхи дүршэлтэй болгон хургаха.

Аман хэлэлгэдэ болон уншалгада зогсолто болон интонаци баримталжа, мэдүүлэлэй һүүлдэхи сэглэлтын тэмдэгүүдые хоолойгоороо илган уншалгада анхарал хэшээл бүхэндэ табигдаха ёһотой.

Шэнэ стандартын ёһоор эхин шатын хургуулида буряад хэлэн яажа үзэгдэхэ болоноб?

Үхибүүдэй өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные результаты) – өөрын ба хүнүүдэй ажабайдалда түрэл хэлэн ямар үүргэтэйб гэжэ ойлгоно (хэлэнэй аргаар хажуудахи хүнтээ харилсанаб, бэшэмэл текстын) удха үзэнэб гэжэ ойлгоно).

Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД):

- багшатаяа хамта хэшээлэйнгээ зорилго табиha;
- хэшээлдээ юу хэһэнээ хойно хойноһоонь тоолохо;
- юу хэхэ гээшэбиб гэжэ уридшалан хэлэхэ;
- өөрынгөө, нүхэдэйнгөө ажал багшатаяа сугтаа урид зохёогдоһон тусхай критеринүүдээр шалгаха;
- багшын үгэһэн түсэбөөр, алгоритмаар хүдэлжэ шадаха.

Оршон тойрониe шудалха шадабари (познавательные УУД):

- номоор хүдэлхэ (номой гаршагай, тусгаар тэмдэгүүдэй үургэ ойлгохо);
- зураг хаража гү, али текст уншажа, асуудалнуудта харюу олохо, өөһэдөө асуудалнуудыe табиха;
- багшатаяа болон нүхэдтээ хамта дүн гаргаха;
- үгөөр хэлэгдэһэн схемэ, таблица, модель болгохо, тиин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- текстын удха дамжуулха.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- өөрынгөө ханаа бодол аман хэлэлгээр, тиихэдэ багахан текст зохёожо, бэшэгэй хэлэлгээр харуулха;
- хажуудахи хүнүүдээ шагнаха, тэдэнэй хэлэһэниие ойлгохо;
- уран гоёор уншаха, хөөрэхэ;
- хоёр хоёроороо, бүлэг бүлэгөөр хүдэлхэ.

Буряад хэлээр шадабари (предметные результаты):

- мэдүүлэл болон текст илгаруулха;
- уншанаһанайнгаа удхаар багшын асуудалнуудта харюусаха;
- үгын абяануудыe нэрлэхэ, илгаха, абяан ба үзэг гэхэн ойлгосонуудыe хэлгэхэгүй, үгэ үенүүдтэ хубааха;
- аялган абяануудай гол үургэ ойлгожо абаха, тэдэнэй тааралдаха, хубариха ёһо ойлгохо, тэрээн дээрэ үндэһэлэн уншаха;
- мэдүүлэл бэшэг дээрэ харуулха;
- мэдүүлэлэй һүүлдэ сэглэлтын тэмдэг табиха;
- буулгажа бэшэхэ.

Эхин хургуулида үхибүүн бүхэн өөрынгөө хуралсал эмхидхэхэ, хина шалгаха, сэгнэжэ шадаха, тиихэдэ ямаршыe мэдээсэлэй удха удха ойлгожо абаад, өөрын болгохо, тэрээ сооһоо тус ушарай зорилгоор өөртөө шэнэ юумэ илган абаха, анализ, синтез хэхэ, адлидхаха, илгаха, ойлгосонуудыe бүридхэхэ, дүн гаргаха, мэдээсэлнүүдыe нэгэ түхэлһөө нүгөө түхэлдэ оруулжа шадаха (моделировании хэхэ), ямаршыe хүнтэй, юумэнтэй харилсажа шадаха г.м. – иимэ шадабаринуудтай болохо ёһотой. (метапредметные результаты).

1-дэхи классай буряад хэлээр (бэшэлгэ) жэшээтэ түсэб

	Темэ	Саг	Зорилго	Үнгэргэ хэ саг
Хүнэй үндэһэн газар дээгүүр, модоной үндэһэн газар доогуур 3 ч				
1	Үзэглэл-түрүүшын ном	1 час	Түрүүшын номтой танилсуулха.	
2	Угай модон.Гэр бүлэ.	1 час	Гэр бүлэ тухай хоорэлдоон.	
3	Аялган хашалган абяанууд	1 час	Хашалган аялган элирүүлхэ.	
Аялган үзэгүүд 6 ч				
4-5	А ,аа.ай үзэгүүд	2 час	Хүүгэдэй аман хэлэлгэ хүгжөөхэ, түргэн ба удаан аялган абяануудые схемэ дээрэ харуулжа хургаха, оршон тойрон байгаалидаа анхаралтайгаар хандаха гэхэн хүмүүжүүлгын ажал ябуулха. Үхибүүдые дифтонгтой танилсуулха, зүбөөр, буряад аялгатайгаар үгүүлжэ хургаха, оньһон үгэнүүдые хэрэглэжэ хүмүүжүүлгын ажал ябуулха	
6-7	О, оо.ой үзэгүүд.	2 час	Үгэ соо түргэн ба удаан аялгануудые зүбөөр үгүүлжэ, бэшүүлжэ хургаха, хэлэлгэ хүгжөөхэ, багшын аманһаа шүлэг сээжэлдэхэ. Үхибүүдые дифтонгтой танилсуулха, зүбөөр, буряад аялгатайгаар үгүүлжэ хургаха, оньһон үгэнүүдые хэрэглэжэ хүмүүжүүлгын ажал ябуулха	
8-9	У,уу,уй үзэгүүд	2 час	Түргэн ба удаан аялгануудые зүбөөр үгүүлжэ ба бэшүүлжэ хургаха, аман хэлэлгэ хүгжөөхэ,гэрэй ба зэрлиг амитадтай танилсуулха. Үхибүүдые дифтонгтой танилсуулха, зүбөөр, буряад аялгатайгаар үгүүлжэ хургаха, оньһон үгэнүүдые хэрэглэжэ хүмүүжүүлгын ажал ябуулха	
Хашалган үзэгүүд 14 ч				
10	Мм үзэг	1 час	Шэнэ абяануудтай танилсуулха, аман ба бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ р],[р'] абяануудтай танилсуулха, хэлэлгэ хүгжөөхэ, намарай байгаали тухай хөөрэлдэхэ.	
11	Лл үзэг	1 час		
12	Н,м,л	1 час		
13	Дабгалга, уншалга	1 час		
14	[р][р']абяан ба Р р үзэгүүд	1 час		
15	И,ии, ы үзэгүүд	1 час	Үхибүүдые шэнэ абяатай танилсуулхадаа энэ абяанай онсо илгааень ойлгуулха (ходо хатуу аялган), оршон тойрон байгаалида анхаралтайгаар хандаха гэжэ хүмүүжүүлхэ	

16	Шш үзэг	1 час		
17	[x], [x'] абьян ба Х х үзэгүүд	1 час	x],[x'] абьянтай ба Х х үзэгтэй танилсуулха, хату ба зөөлэн хашалгануудай илгаа схемэ дээрэ харуулха, аман ба бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ Алдуугүйгоор буулгажа бэшэхэ.	
18	[h][h'] абьян ба Һ һ үзэгүүд	1 час	Үхибүүдые [h][h'] абьянуудтай ба Һ, һ үзэгүүдтэй танилсуулха, үнээн хүнэй ажаһуудалта ямар аша туһа хүргэдэг бэ гэжэ хөөрэлдэхэ.	
19	[r][r'] абьян ба Г г үзэгүүд	1 час	[r],[r'] абятай ба Г г үзэгүүдтэй танилсуулха, бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ, ямар гэрнүүд байдаг бэ гэжэ хөөрэлдэхэ.	
20	[t][t'] абьянууд ба Т т үзэгүүд	1 час	[t][t'] абьянтай танилсуулха, багшын аманһаа шүлэг сээжэлдэхэ, таабари тааха дадалтай болгохо.	
21	[d][d'] абьянууд ба Д д үзэгүүд	1 час	d][d'] абятай ба үзэгтэй танилсуулха, уран зохёолой текст шэнжэлэн уншуулжа хургаха, ажалда дуратайгаар хүмүүжүүлхэ.	
22	[b][b'] абьянууд ба Б б үзэгүүд	1 час	[b],[b'] абятай ба үзэгтэй танилсуулха, нэгэнэй ба олоной тоодо байһан үгэнүүдэй илгаа харуулха, аман хэлэлгэ хүгжөөхэ, баяжуулха.	
23	[c],[c'] абьянууд ба Сс үзэгүүд	1 час	Хүүгэдые [c],[c'] абятай танилсуулха, рассказ уран гоёор уншуулжа хургаха, өөрынгөө бээ тамирта анхаралтайгаар хандаха гэжэ ойлгуулха.	
Э,ү, өө үзэгүүд 6 ч				
24,25	Э ,ээ,эй абьянууд ба үзэгүүд	2 час	Аялган абяас зүбөөр үгүүлжэ, бэшүүлжэ хургаха, хэлэлгэ хүгжөөхэ.	
26,27	Ү, үү,үй	2 час	Удаан ба дифтонг аялган абьянуудые зүбөөр үгүүлжэ ба бэшүүлжэ хургаха, хэлэнэй урдуурхи ба хэлэнэй хойгуурхи аялгануудай илгаа ойлгуулха, оньһон үгэнүүдые хэрэглэжэ, хүмүүжүүлгын ажал ябуулха.	
28,29	[өө] абьян ба Өө өө үзэгүүд	2 час	Шэнэ аялган абяанай онсо илгааень хурагшадта ойлгуулха, аман ба бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ, үдэрэй журам тухай хөөрэлдэхэ.	
Хашалган үзэгүүд 2 ч				
30	[z],[z'] абьянууд ба З,з үзэгүүд	2 час	[z],[z'] абятай ба үзэгтэй танилсуулха, загаһад тухай хөөрэлдөө үнгэргэхэ.	
31	[ж] абьян ба Ж ж үзэгүүд	1 час	Үхибүүдые абтаһан үгэ гэхэн ойлгосотой танилсуулха, аман бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ.	
Йотирована аялганууд				
32	Я, яа, ё, ёо, е, еэ,	1 час	Йотирована аялгануудтай танилсуулха,	

33	ю, юу аялганууд. Я, яа аялганууд	1 час	хашалгануудай зөөлэниие бэшэг дээрэ тэмдэглэдэг гэжэ ойлгуулха.	
34	ё, ёо, е, еэ аялганууд	1 час		
35	ю, юу аялганууд.	1 час		
36	Дабталга.	1 час		
37-38	Илгaһан ь Илгaһан ь	2 час	Хүүгэдые илгaһан ь танилсуулха, аман ба бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ, табан хушуу малай нэгэн болохо мориной ехэ үүргэ тухай хөөрэжэ үгэхэ. Илгaһан ь ганса абтаһан үгэнүүдтэ хэрэглэгдэдэг гэжэ ойлгуулха, эрдэм номдо дуратайгаар хүмүүжүүлхэ.	
Хашалган үзэгүүд 8 ч				
39	[к],[к'] абяанууд ба К, к үзэгүүд	1 час	Абтаһан үгэ сохи сохилтотой аялгануудые зүбөөр үгүүлжэ хургаха, мэргэн үгын удхаар хүмүүжүүлгын ажал ябуулха.	
40	[в],[в'] абяанууд ба В в үзэгүүд.	1 час	Абтаһан үгэнүүд тухай ойлгожо абтаһан мэдэсыень улам бэхижүүлхэ, нэгэ темээр хамтадхагдаһан асуудалнуудта сээжээр харюу үгүүлжэ хургаха.	
41	[п],[п'] абяанууд ба П п үзэгүүд.	1 час	Үхибүүдэй аман ба бэшэмэл хэлэлгэ хүгжөөхэ, хүнүүд Байгал далайда хайшан гэжэ гамтайгаар хандаха ёһотойб гэжэ ойлгуулха	
42	[ф],[ф'] абяанууд ба Ф ф үзэгүүд	1 час	Шэнэ абятай ба үзэгүүдтэй танилсуулха, хүнүүдэй ажал хүдэлмэри тухай хурагшадай мэдэсые улам саашань үргэдхэхэ.	
43	[ч'] абяан ба Ч ч үзэгүүд	1 час	[ч] абяанай онсо илгааень хүүгэдтэ ойлгуулха, эли тодоор, ойлгосотойгоор хэлүүлжэ, бэшүүлжэ хургаха.	
44	[ц] абяан ба Ц ц үзэгүүд	1 час	Үхибүүдые [ц] абятай ба Ц ц үзэгүүдтэй танилсуулха, уншаһан текстдэ табигдаһан асуудалнуудта зүб харюу үгэхэ шадабаритай болгохо, ном уншаха дуратай ба дүршэлтэй болгохо.	
45	[щ] абяан ба Щ щ үзэгүүд	1 час	[щ'] абятай ба Щ Щ үзэгүүдтэй танилсуулха, абтаһан үгэнүүд тухай ойлгосо үргэдхэхэ, хүнүүд ажал хэжэ, баян ургаса хуряана гэхэн ойлгосо үгэхэ.	
46	Г.Чимитов «Узэглэл»	1 час	Уран уншалгада хургаха.	

46час

Үзэглэлэй удаадахи үе. Буряад хэлэн.

1. Уншалга ба хэлэ хүгжөөлгэ.
2. Грамматика, бэшэгэй дүрим.
3. Холбоотой хэлэлгэ.
4. Классчаа гадуур уншалга.

Зүбөөр, нэгэ жэгдээр, бодолтойгоор, уранаар, бүхэли үгэнүүдээр уншалга. Хүшэр үгэнүүдые үенүүдээрнь уншалга. Багшын хөөрэхые, унсахые шагнажа хураха. Үгэнүүдые тодоор үгүүлжэ, үгэ соохи түргэн ба удаан аялгануудые, дифтонгнуудые, хатуу ба зөөлэн хашалгануудые алдангүй уншалга. Мэдүүлэлэй хүүлэй интонаци сахижа шадаха.

Уншалан тухайгаа, өөрынгөө харахан юумэн, ажаглалта холбон хөөрөжэ, тобшолол хэжэ шадаха. Багшын туһаламжаар текстнүүдые хубинуудта хубаажа, уншалан юумэнэйнгээ гол удхыень илгажа, шүүлбэри хэжэ шадаха.

Уншалан юумэнэйнгөө удхые өөрынгөө үгөөр хөөрэхэ, шэнжэлхэ ба ажаглаха ябадалда хургаха. Событинуудые, байгаалиин үзэгдэлнүүдые харуулхан үгэнүүдые ба хэһэгүүдые текст сооһоо багшын туһаламжаар оложо, илгажа, сасуулжа хургаха. Онтохон, рассказ, шүлэгүүдэй хоорондохи илгаае танижа шадаха. Хуралсалай жэлэй хүүл багаар минута соо 25 – 30 үгэ уншаха.

1- дэхи классай хурагшадай ойлгомжо абахын грамматикын дүримүүд.

1. ***Мэдүүлэл.*** Хэлэлгые мэдүүлэлнүүдтэ хубаалга. Багшын даабаряармэдүүлэл сооһоо үгэнүүдые илгажа хэлүүлжэ хургаха. Мэдүүлэлэй эхинэй ехэ үзэг, мэдүүлэлэй хүүлдэ точка табижа хураха, 3 – 4 – 5 үгэһөө бүридэһэн мэдүүлэлнүүдые зохёохо шадабаритай болохо.
2. ***Абяан ба үзэгүүд.*** Аялган ба хашалган абяанууд, тэдэнэй илга. Үгэ соо түргэн ба удаан аялгануудые, дифтонгнуудые зүбөөр үгүүлжэ, бэшэжэ, сасуулжа хураха. Үгые үенүүдээрнь таһалжа нэгэ мүрһөө нүгөө мүртэ нүүлгэн бэшэлгэ. Шэнэ абяан ба үзэгүүдтэй танилсалгын хэшээлнүүдтэ хурагшадые һонирхуулхын, ойлгон абахын тулада багша кроссворд ребусүүдые, шүлэглэмэл зохёолнуудые хэрэглэнэ. Энээн дээрэһээ үндэһэлэн үхибүүд багшын хүтэлбэри доро өөһэдөө үзэг бүхэндэ шүлэглэмэл зохёолнуудые зохёожо туршана. Жэшээн, Мм үзэгтэ танилсаха хэшээлдэ:

Муура минии миисгэй

Мяха эдихэ дуратай.

Мяу-мяу гээд,

Мэхэтэйхэнээр маряана.

Хатуу ба зөөлэн хашалганууд, тэдэнэй илгаа. Хашалганай зөөлэниие и, я,е, ё, ю үзэгүүдээр ба зөөлэнтэмдэгээр тэмдэглэлгэ.

3. ***Алфавит.*** Алфавидай удха шанар ойлгохо. Үгэнүүдые алфавидай гуримаар хубарюулан хэлэжэ ба бэшэжэ шадаха. Хэшээл соо хэгдэхэ даабаринууд элдэб янзын методээр ба формоорүнгэргэгдэхэ. Үгтэһэн материалнуудта заабол анализ хэгдэхэ: үгэнүүдые группада хубаалга, үгын үенүүдээр хубилан шэнэлэлгэ, шэнэ үгэ бии бололго г.м.

Онсо ехэ анхарал диктантнуудта үгтэхэ (харалгын ба шагнан бэшэлгын. Упражненинууд дээрэ хүдэлхэдөө шэнэ танилсалаа урда үзэһэнтгээ сасуулжа ябаха. Үхибүүд өөһэдөө бэдэрэлгэ хэхэ, харюуень таажа ухаан бодолоо гүйлгэхые даабари зохёон дүүргүүлхэ анализ хэхэ). Үенүүдые холбожо үгэ болгохо, үгэнүүдые холбожо, мэдүүлэл зохёохо (синтез хэхэ). Сюжетнэ болон предметнэ зурагуудые хараад, мэдүүлэлнүүдые зохёохо дадалтай болгохо.

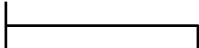
Буряад хэлэн. 2 час х 10 недели=20 час

№	Темэнүүд	Час	үнгэргэгдэхэ үдэр
1	«Буряад хэлэн» номтой танилсалга. Абяан. Узэг. Аялган абяан	1	
2	Тургэн аялган абяан	1	
3	Удаан аялган абяан	1	
4	Дифтонг абяанууд	1	
5	Дифтонг абяанууд	1	
6	Аялган узэгуудэй илгаа: эрэ,эмэ,эрсэ Аялганай тааралдал	1	
7	Аялганай һубарил	1	
8	Хашалган абяан. Хонгео ба будэхи хашалганууд	1	
9	Хонгео ба будэхи хашалганууд	1	
10	Я,Яа, Е, Еэ, Е, Ео, Ю,Юу, И, Ии узэгуудэй ажал	1	
11	Йотированна узэгууд	1	
12	Зоолэн тэмдэг ямар ажлтайб?	1	
13	Угэнуудые шэнэ муртэ оруулалга.	1	
14	Буряад алфавит.	1	
15	Хэн? Юун? асуудалда харюусадаг угэнууд.	1	
16	Юу хэнэб? Яанаб? асуудалда харюусадаг угэнууд.	1	
17	Ямар? асуудалда харюусадаг угэнууд .	1	
18	Абтаһан угэнууд.	1	
19	Ехэ узэгоор бэшэгдэдэг угэнууд.	1	
20	Мэдуулэлэй һуулдэ сэглэлтын тэмдэг. Дабталга.	1	
		20 час	

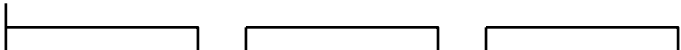
Шалгалтын хэмжээнэй хүдэлмэринүүд

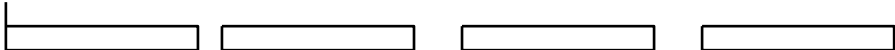
1-дэхи класс
Тест №1 Грамотада һургалгын үе

1. Мэдүүлэлдэ таараха схемэ оло. (Багша мэдүүлэл уншана: Доржо бүмбэгөөр наадана.)

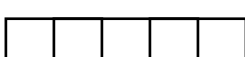
а)

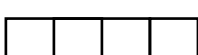
б)

в)

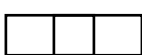
г)

2. Үгэдэ таараха схемэ оло. (Багша үгэ уншана: хонхо)

а)

б)

в)

г)

3. Зурагууд сооһоо удаан аялгантай үгэ оло.

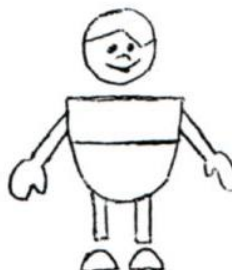
а)

б)

в)

г)

4. Адли абяагаар эхилhэн үгэнүүдые оло.

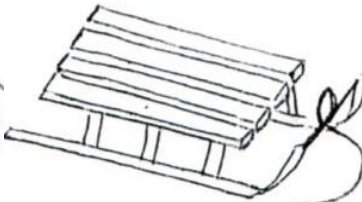
а)

б)

в)

г)

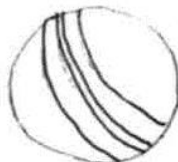

5. Үлүү зураг оло.

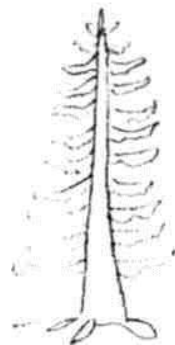
а)

б)

в)

г)

6. УНАГАН Энэ үгэ хэды үетэйб?

а) 2

б) 3

в) 4

г) 5

Жэлэй дүүрэхэдэ һурагша юу мэдэхэ ёһотойб гэбэл:

- уран зохёолой жанрнуудые мэдэхэ;
- мэдүүлэлэй тэмдэг (удха ба интонационно дүүргэлгэ);
- мэдүүлэлнүүдые зүб бэшэлгэ: мэдүүлэлэй эхиндэ ехэ үзэг, мэдүүлэлэй хойно (. ? !)
тэмдэг;
- буряад хэлэнэй абяан ба үзэгүүд, тэдэнэй гол илгарал;
- аялган ба хашалган абяануудай тэмдэг;
- хатуу ба зөөлэн, хонгёо ба бүдэхи хашалган абяануудай тэмдэг;
- алфавидай бүхы 36 үзэгүүдые хайн мэдэхэ.

Жэлэй һүүлдэ һурагша юу шадаха ёһотойб гэбэл:

- үгүүлэлэй илгарал хоолойгоороо зүб харуулха;
- һуралсалай болон класһаа гадуур уншаха ном хэрэглэхэ;
- үгтэһэн текст гүйсэд ойлгожо, уншалгын темп – 30-40 үгэ минута соо уншаха;
- хэблэмэл ба бэшэмэл текстнүүдһээ үгэнүүд ба мэдүүлэлнүүдые буулгажа абаха, ехэ, бага үгэнүүдэй холболто зүб бэшэхэ;
- багахан диктант бэшэхэ;
- үгэнүүдые хэлэхэдэ тэдэнэй схемэнүүдые бэшэхэ. Хэлэжэ үгэхэдэ мэдүүлэлэй схемэ табиха. Өөһэдөө мэдүүлэл һанаха;
- аялган ба хашалган абяануудые илгаха, зөөлэн ба хату, хонгёо ба бүдэхи абяануудые илгаха;
- үгэнүүдые үенүүдтэ хубааха;
- үгэнүүдые шэнэ мүртэ зүб таһалха. Мэдүүлэл хаана эхилнэб, хаана дууһанаб гэжэ мэдэхэ. Мэдүүлэл ехэ үзэгөөр эхилхэ, мэдүүлэлэй хойно табиха тэмдэгүүдые зүбөөр хэрэглэхэ.

Хэрэглээн номуудай тобьёг

1. Ошоров Д.Д., Раднаев Э.Р., Содномов С.Ц. Эхин нургуулида буряад хэлэ зааха методико. – У – У., 2000
2. Содномов С.Ц. Эхин классуудта уншалгын зарим асуудалнууд. У – У., 1996
3. Ошоров Д.Д. Хэлэлгэ хүгжөөлгын методико. – У –У., 1988
4. Содномов С.Ц. Методическа дурадхалнууд. – У – У., Бэлиг, 2008
5. Ошоров Д.Д., Цыденова В.Д. Үзэглэл. У –У., Бэлиг, 1996
6. Очирова Е.Б,ОчироваВ.Н.Түрэлхи хэлэн,Бэлиг,2013